

Сергій КАРМАЛЮК
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
s.karmaliuk@chnu.edu.ua
Wadim JUCHTENKO
meisterderSozialenArbeit
Bereichsleiterin UPW Hamburg-Mitte, und -Nord
ServiceWohnenfürSeniorenGroßBorstelundAltona
Hamburg, BundesrepublikDeutschland
vadim_juchtenko@yahoo.de

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА ПРОБЛЕМНИМ СІМ'ЯМ: НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД

В українському суспільстві, яке переживає складний турбулентний період, сьогодні існують найрізноманітніші форми сім'ї. На початку ХХІ ст. набув поширення, так званий «буржуазний тип родини», коли працюючим є лише голова сім'ї, а мати займається веденням господарства. Державою навпаки, підтримується ідея обох працюючих батьків. Існує багато родин, які складаються лише з одного дорослого (в Україні переважно матері) та дитини або дітей.

Водночас, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. набуває поширення тенденція безперервного зменшення складу сім'ї. Найчастіше зустрічаються сім'ї з однією дитиною, потім йдуть сім'ї з двома дітьми. Лише 365 572 сімей станом на 01.01.2021 року мали трьох і більше дітей, що складає приблизно 4% від загальної кількості родин з дітьми [1].

На теперішній час в Україні наявний значний науковий доробок щодо соціально-педагогічної допомоги сім'ям. В монографіях, статтях, методичних рекомендаціях та інших публікаціях із соціальної проблематики досить широко висвітлено теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, зокрема представництво інтересів сім'ї та дітей (Ж. Петрочко, Т. Семигіна), соціально-педагогічну роботу з різними типами сімей (В. Костів, М. Докторович), технології та напрями професійної діяльності соціального працівника з сім'єю (Т. Алексеєнко, Л. Завацька, А. Капська, Г. Лактіонова, І. Пеша, Т. Семигіна, І. Трубавіна, тощо).

Проте, проблема підтримки сім'ї в Україні, як на державному так і на місцевому рівні залишається досить актуальною. Позитивним в цьому плані для України буде досвід Федеративної Республіки Німеччини.

Так, незважаючи на високий рівень розлучень (розпадається більше третини всіх шлюбів), «більшість дітей в Німеччині виростає з обома фізичними батьками: 82% сімей з дітьми у віці до 18 років складають одружені пари; в 4%

сімей, не одружені батьки жили разом зі своїми дітьми, й лише 13% сімей мали тільки одного з батьків» [2, с. 208].

Досить часто українська сім'я, яка потребує допомоги, не отримує її, просто через те, що проблеми які виникли в родині, наприклад, скрутне матеріальне становище сім'ї, не потрапляють в поле зору соціальних служб. В Німеччині, діти з таких сімей перебуваючи в своєму звичному середовищі, в школі чи дитячому садку, тим чи іншим чином привертають до себе увагу вчителів, вихователів, соціальних працівників. Як правило, з такою сім'ю встановлюються контакт з метою домогтися позитивних змін або переконати батьків в тому, що їм потрібна допомога у вихованні їхніх дітей. Для таких випадків, службою по роботі з молоддю «була розроблена амбулаторна методика допомоги в вихованні дітей» [4, с. 4].

Німецький закон «Про надання допомоги молоді», зокрема пункт 31, досить чітко говорить: «Служба соціально-педагогічної допомоги сім'ї повинна надавати активну підтримку сім'ям в питаннях виховання, подолання конфліктів і криз, а також допомагати долати повсякденні труднощі. В тому числі служба соціально-педагогічної допомоги повинна надавати підтримку сім'ї при зверненнях до державних служб і установ, а також сприяти розвитку самопомоги всередині сім'ї. Соціально-педагогічна допомога розрахована на тривалий час і вимагає співпраці зі боку сім'ї» [3, с. 94].

В основному в рамках служби соціально-педагогічної допомоги надається підтримка малозабезпеченим і багатодітним сім'ям.

Соціально-педагогічна допомога сім'ї в Німеччині поряд з інтенсивною, індивідуальною соціально-педагогічною роботою займає особливе місце в комплексі заходів, спрямованих на допомогу у вихованні. Служба соціально-педагогічної допомоги займається не тільки проблемами однієї конкретної дитини чи підлітка, навіть якщо приводом для втручання служить захист інтересів дитини, допомога надається всій родині. Підходи, які використовуються в діяльності служб соціально-педагогічної допомоги, дуже різноманітні і багатопланові, але всі вони орієнтовані на використання інституту сім'ї і того соціального середовища, в якому живе конкретна родина, з її матеріальними і соціальними проблемами, проблемами у вихованні і у взаєминах.

Порядок надання соціально-педагогічної допомоги і її зміст визначаються соціальними працівниками разом із сім'єю. Допомога побудована таким чином, що працівники соціально-педагогічної служби працюють з сім'ями в основному на дому. Залежно від кількості дітей соціальні працівники кілька разів відвідують сім'ю і працюють з нею декілька годин. Графік роботи дуже гнучкий і передбачає велику свободу дій в залежності від потреб сім'ї, концепції роботи служби соціально-педагогічної допомоги і досвіду соціальних працівників. Один

соціальний працівник, працюючи на повну ставку, обслуговує в середньому три сім'ї. Робота з сім'єю зазвичай ведеться біля двох років.

Як правило, першочергово соціально-педагогічну допомогу отримують малозабезпечені та дезорганізовані сім'ї. Найчастіше це багатодітні сім'ї або сім'ї на етапі возз'єднання з дитиною, яка була вилучена з сім'ї через неналежне виконання батьками своїх обов'язків щодо виховання.

Служба соціально-педагогічної допомоги активно працює у всіх старих і нових федеральних землях. Залежно від регіону ці служби знаходяться на різних стадіях розвитку. У деяких регіонах система соціально-педагогічної допомоги розвинена краще, ніж у інших, має більший досвід роботи і володіє кращим набором засобів та підходів для реалізації необхідної мети. Наприклад, в м Берліні такі служби діють з 1969 року, в м. Кассель – з 1978, в м. Дахау – з 1982, в м. Ессені – з 1982, в м. Кельні – з 1983, в містах Карлсруе і Гейдельберзі – з 1984 року. В інших регіонах служби соціально-педагогічної допомоги сім'ї та дітям були сформовані набагато пізніше (наприклад, в Гамбурзі – в 1991 р.) [4, с. 8].

Як відзначають німецькі дослідники, якщо порівнювати перебування в дитячому будинку з іншими видами амбулаторної допомоги, то стає очевидним, що витрати на надання різних нестационарних форм соціально-педагогічної допомоги незрівнянно нижче витрат, пов'язаних з перебуванням дитини в дитячому будинку (притулку).

Зокрема, як стверджує Е. Хельмінг, досить часто «бюрократична логіка чиновників вважає що розміщення дитини поза рідною сім'єю є найкращим варіантом, а на амбулаторній допомозі економлять кошти й при найменшій можливості ставлять під сумнів необхідність такої допомоги» [4, с. 9]. В тих муніципалітетах, які кваліфіковано займалися розвитком амбулаторних форм допомоги як складової частини роботи соціальних служб, фіксують значне зниження кількості дітей, що потрапляють до дитячих будинків або притулків

Середня тривалість курсу соціально-педагогічної допомоги на сьогодні складає 16 місяців. У деяких землях за винятком м. Гамбурга і землі Шлезвіг-Гольштейн, ця цифра коливалася в межах від 14 до 18 місяців. Привертає увагу той факт, що курс соціально-педагогічної допомоги в більшості випадків завершується в проміжку між 6 і 12 місяцями.

Інтенсивна індивідуальна соціально-педагогічна робота спрямована на загальний розвиток дитини, а також на розвиток в неї самостійності. Це означає, що відносини в родині повинні будуватися на взаємній повазі, особливо в тих випадках, коли діти втікають з дому або яких сторониться власна сім'я.

Серед інших форм соціальної роботи, варто виділити наступні: - консультація з питань виховання; - соціально-педагогічна допомога сім'ї. Як правило їхня основна мета полягає в розвитку у батьків виховних навичок і умінь.

Соціально-педагогічна допомога, насамперед, надається сім'ям, в яких проживають діти, які мають найрізноманітніші проблеми в розвитку: енурез, неуспішність в школі, агресивна поведінка, девіантна поведінка, депресії, спроби самогубства, ретардація, нерозвиненість мови. Такий підхід спричинений тим, що труднощі розглядаються в контексті сімейної системи і підтримка батьків сприяє загальному поліпшенню ситуації в сім'ї.

Необхідно більш чітко розрізнити два види допомоги, які надаються сім'ям в Німеччині: соціально-педагогічна допомога сім'ї й консультації з питань виховання. Основна відмінність між цими двома формами допомоги полягає в тому, що соціально-педагогічна допомога, по суті, націлена на активне виявлення труднощів і на роботу по їх подолання. Соціально-педагогічна допомога набагато більше, ніж консультація, наближена до реального життя конкретної сім'ї. Саме даний вид допомоги дає можливість вникнути у внутрішній світ сім'ї та дізнатися про неї набагато більше, ніж це можливо при консультації, оскільки консультація проводиться в спеціальних установах, а не вдома у сім'ї.

Отже система громадського виховання, при якій дитина позбавляється батьківського піклування, в Німеччині була визнана неадекватною потребам розвитку дитини. Альтернативою перебування дитини в дитячому будинку стали амбулаторні (тобто не пов'язані з постійним перебуванням дитини в соціальній установі) форми опіки і виховання. Насамперед це замінююча (патронатна) сім'я і соціально-педагогічна допомога. Саме такий підхід дозволяє зберегти попередню структуру життя дитини, задіяти сім'ю і найближче оточення в процесі надання допомоги і досить гнучко варіювати види допомоги в кожному конкретному випадку.

Надання соціально-педагогічної допомоги сім'ї, являє собою інтенсивну допомогу й інтенсивне консультування, та використовується в тих випадках, коли інші форми виявилися неефективними.

Кінцева мета соціально-педагогічної допомоги полягає в тому, щоб сім'я подолала свою дезорганізацію та відхилення в поведінці і була в змозі розпізнавати і самостійно вирішувати виникаючі проблеми.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про встановлення Дня багатодітної сім'ї» [Електронний ресурс] .- URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/pubFile/1185423>
2. Dollinger, B. Schmidt-Semisch, H.: Handbuch Jugendkriminalität. Kriminologie und Sozialpädagogik im Dialog, 2. Aufl., Wiesbaden 2017.
3. Hanesch, W. u.a. Armut in Deutschland. Der Armutsbericht des DGB und des Paritätischen Wohlfahrtsverbandes. Hamburg: Rowohlt, 1994.
4. Helming E., Schattner H., Bliiml H. Handbuch Sozialpädagogische Familienhilfe. Baden-Baden: Nomos-Verlag, 2004.